

Kitap Tanıtımı/Book Review

Gavin Brockett, Ne Mutlu Türk'üm Diyene: Türk-Müslüman Kimliğinin Müzakeresi, çev. Özgür Balkılıç, İstanbul, 2022

Mehmet Fahri Daniş**

(ORCID: 0000-0001-9545-4432)

Makale Gönderim Tarihi

21.02.2023

Makale Kabul Tarihi

09.03.2023

Atıf Bilgisi/Reference Information

Chicago: Daniş, M. F., "Kitap Tanıtımı/Book Review: Gavin Brockett, Ne Mutlu Türk'üm Diyene: Türk-Müslüman Kimliğinin Müzakeresi, çev. Özgür Balkılıç, İstanbul, 2022", *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 8/1 (Mart 2023): 1095-1103.

APA: Daniş, M. F. (2023). Kitap Tanıtımı/Book Review: Gavin Brockett, Ne Mutlu Türk'üm Diyene: Türk-Müslüman Kimliğinin Müzakeresi, çev. Özgür Balkılıç, İstanbul, 2022. *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 8 (1), 1095-1103.

Milliyetçilik kuramlarının 1980'li yıllarda kazanmış oldukları akademik itibar, özellikle modernist tezlerle dayanan vaka çalışmalarının artmasına yol açmıştır. Ulusun, tarihsel düzlemde kendiliğinden ortaya çıkan verili bir aidiyet biçimi olduğunu savunan primordialist teorilerin eleştirisi üzerinden şekillenen inşacı kuramlar, 'ulus-inşası' adı verilen spesifik süreci açıklamak adına belirli perspektifleri literatüre kazandırmışlardır. "Geleneğin icadı," "hayali cemaat" ya da "matbaa toplumu" gibi kavramsallaştırmalar üzerinden ulusun gayet modern bir kimlik tipi olarak kurulması faaliyeti pek çok yetkin eserde konu

** Dr. Öğr. Üyesi, Atatürk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Türkiye, mehmetfahridns@yahoo.com.

Assist. Prof. Dr., Atatürk University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of International Relations, Republic of Türkiye.

edinilmiş ve neticede modernist milliyetçilik teorileri, literatürde bir nevi *doxa* konumuna yerleşmiştir. Öte yandan bu kapsamdaki çalışmaların kahir ekseriyeti; ya Batı'daki ulus-inşası pratiklerine odaklanmış ya da Gellner, Hobsbawm ve Anderson gibi kuramcıların teorik kavram setleri üzerinden oluşturulan kapsayıcı *grand theory*lerini üçüncü dünyadaki örneklere olduğu gibi adapte etme yoluna gitmişlerdir. Bu bağlamda Türk ulus-devletinin ve Türk ulusunun inşası faaliyetlerini modernist milliyetçilik kuramlarını temel alarak inceleyen çalışmaların sayısı da bir hayli sınırlıdır. Bir anlamda tarihsel sosyolojinin sınırları içerisinde kalan bu meseleyle ilgilenme iddiasındaki çalışmalar, çoğunlukla kronolojik yönü ağır basan siyasi tarih metinleri niteliğindedir. Kanadalı tarihçi Gavin Brockett'in 2011 yılında yayımlanan ve 2022'de Özgür Balkılıç çevirisiyle Türkçe'ye kazandırılan kitabı, tam olarak literatürdeki bu boşluğu dolduran, Türk ulusunun inşası pratiğini tarihsel sosyoloji sahasında konumlanarak ele alan bir çalışma görünümündedir.

“Ne Mutlu Türk'üm Diyene: Türk-Müslüman Kimliğinin Müzakeresi”nde Brockett, her şeyden önce Türk ulus-inşası tecrübesini kendi başına, özgül bir örnek olarak ele alma iddiasındadır. Kitabın ana önermesi; “ulus-devlet inşasının toplumsal tarihi”ni ortaya koymak ve resmi tarihyazım geleneği üzerinden kendisini gösteren elit milliyetçiliğin kimlik tahayyülünün aksine, tek parti dönemi Türkiye'sinde halk arasındaki aidiyet bilincini soruşturmadır.¹ Bununla beraber bu önerme ve önermenin arkasını yasladığı temel hipotez – “1945'den önce Türkiye'de halk arasında bir milli kimliğin *var olmadığı*” varsayımı,² eleştiriye fazlaca açık gözükmektedir. Yazarın yaklaşık yirmi yıla yayılan aralıklı saha çalışmaları tecrübesine dayanan kitap, Türkiye'deki pek çok kurumda (TBMM Kütüphanesi, Başbakanlık Devlet Arşivleri ve Türk Tarih Kurumu Arşivi gibi) bulunan birincil kaynakların analizine dayanmaktadır. Kitabın “Teşekkür” bölümünde adları anılan Rifat Bali, İsmail Kara ve Mete Tunçay gibi isimlerin doğrudan yardımlarının yanında yazar, kendi “düşünce dünyasını şekillendiren” Feroz Ahmad, Kemal Karpat, Şerif Mardin ve Eric Jan Zürcher'e de şükranlarını sunar.

¹ A.g.e., s. 19.

² A.g.e., s. 61.

Giriş ve Sonuç bölümleri dışarıda bırakıldığında toplam yedi bölümden oluşan kitap; Türk ulus-inşası tecrübesinin halk nazarında ne şekilde algılandığını ve tek parti döneminde Kemalist kimlik tahayyülünün sıradan insanlar arasında nasıl karşılık gördüğünü ortaya koymak adına yerel basın kaynaklarının incelenmesini birincil önceliği kılar. Giriş bölümünde ilk olarak yerel gazetelerin ve basılı medyanın milliyetçi anlatılardaki rolünü tespit eden yazar, ardından çalışmasını şekillendiren teorik kavramsallaştırmalardan bahseder. Bu noktada 'milliyetçilik' ve 'milli kimlik' gibi anahtar kavramlar açıklanırken, modernist kuramcılardan ziyade (onlara eleştirel yaklaşan) etnosembolist Anthony Smith'in çalışmalarına başvurulması çelişkili bir durum oluşturur.³ Zira Brockett'in perspektifi, açık bir şekilde ulusun özcü bir yaklaşımla ele alınamayacağı ön kabulünü taşıırken aynı zamanda onun, ulus-devlet tarafından çeşitli siyasal-kültürel araçlarla inşa edildiği varsayımına dayanır. Bu süreçte elit kontrolündeki inşa pratiklerinin tam karşısında konumlandığı "halk arasındaki ulus-inşasını" açıklamak için basılı medyayı öne çıkartan yazarın, kitabının teorik girizgâhında, bu bakış açısını teorisinin merkezi kılan Benedict Anderson'a yalnızca bir kez referans vermesi, bir 'eksiklik' olarak değerlendirilebilir.

Çalışmanın "Seküler Millet Hayali" başlıklı birinci ve "Milleti Anlatmak" başlıklı ikinci bölümlerinde Brockett, Mustafa Kemal Atatürk'ün kişisel yaşamöyküsü üzerinden Türk ulus-devletinin kuruluş hikâyesini ana hatlarıyla ortaya koyar. Özellikle 1922-1923 yılları arasında Cumhuriyetin kurucu elitlerinin ve bizatihi Atatürk'ün pragmatik tercihleri gayet başarılı bir şekilde analiz edilir ve Milli Mücadele hareketinin Osmanlı'ya yönelik olumlu bakışıyla birlikte muhafazakar çevrelerle yakın ilişkileri üzerinde durulur. Cumhuriyetin ilanının ardından gelen bir dizi reform ve bu yeniliklerin arkasını dayadığı seküler, modern bir Türklük tahayyülü, yazara göre bizzat Atatürk'ün kişiliği etrafında oluşturulan bir prototip kimlik biçimini öngörür. Bu kimlik tahayyülü, doğal olarak Osmanlı geçmişine mesafelidir ve Milli Mücadele'de işbirliği yaptığı İslamcı birtakım gruplarla taban tabana zıttır. Kitabın temel tezi, tam olarak bu noktada kaynak bulur. Kemalizm'in Jakoben siyasalarına dayanan ulus-inşa faaliyetlerine

³ A.g.e., s. 30-31.

tepkili olan muhafazakâr-İslamcı çevrelerin ve 1960'ların sonunda 'Türk-İslam sentezi' olarak bilinen hareketin altında yer alan milliyetçi örgütlenmelerin, henüz tek parti döneminde fikri anlamda filizlenmeye başladığı öne sürülür.

Brockett'a göre; "tamamen yeni ve modern" bir fenomen olarak "Türk milletini yaratma çabaları meyve vermemiştir çünkü bu çabalar, [Mustafa Kemal'in] kendi iktidarının otoriter doğası ve laikliğe atfettiği anlam tarafından sınırlanmıştır."⁴ Bu önermenin doğal bir sonucu olarak Brockett, "yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde elit bir zümrenin dışında kalan halkın çoğunluğu için 'Türk milleti' o zamanlar bilinmeyen ve anlam taşımayan bir fikirdi" der ve "1945'den önce Türkiye'de halk arasında bir milli kimliğin *var olmadığı*" savunur.⁵ Bu, en azından iki açıdan eleştirilebilecek bir bakış açısıdır. İlk olarak "halk arasında milli kimlik" ve "elitler nazarında milli kimlik" gibi bir ikiliğin mevcudiyetini kabul etmek, oldukça sorunludur. Milli kimlik, zaten ideal bir aidiyet biçimi olarak tahayyül edilir ve *ipso facto* olarak iktidarın yani elitlerin dünya görüşlerinin ürünüdür. Hemen her örnekte, siyasal iktidarı eline geçiren kurucu grubun önceliği milli bir kimlik inşa etmek olmuştur ve bu faaliyeti temellendirecek dil, tarih, coğrafya faktörlerinin milli bir tarzda düşünülmesi edimleri de bu süreçten azade değildir. Bu haliyle kimlik, ideal bir aidiyet kipi olarak iktidar tarafından oluşturulur ya da başka bir deyişle zaten mevcudiyeti, elitler nazarında anlam kazanır. İkinci olarak "1945'den önce Türkiye'de bir milli kimliğin var olmadığı" önermesi, 19. yüzyılın sonlarından itibaren henüz Osmanlı içerisinde kristalleşen Türk kimliğinin 'keşfi' ve giderek siyasal bir ton kazanması süreçlerinin varlığını görmezden gelir. Dahası Milli Mücadele hareketinin - her ne kadar pragmatik bir şekilde hemen her kesimi bir araya getirmeyi hedefleyen politikalara sahip olsa da, "Türk milleti" ve "Türk devleti" gibi ifadelerle başvurmaktan kaçınıp "Osmanlı Müslüman milliyetçiliği" söylemi etrafında faaliyet yürüttüğünü ileri sürmek de tarihsel açıdan doğru gözükmemektedir.⁶ Zira Taha Parla'nın kapsamlı çalışmasına bakıldığında, 1922-1923 yılları arasında Atatürk'ün söylev

⁴ A.g.e., s. 57.

⁵ A.g.e., s. 27.

⁶ A.g.e., s. 82.

ve demeçlerindeki 'Türklük' vurgusunun ne kadar kuvvetli olduğu ortaya çıkmaktadır.⁷

Tarihsel sosyoloji alanında konumlanan bir çalışmanın sahip olması gereken öncelikli niteliklerden biri, söz konusu örneğin muadilleriyle karşılaştırmasının, en azından farklılıkları ya da benzerlikleri vurgulayıcı bir okumanın yapılması zorunluluğudur. Brockett'ın kitabının eleştiriye en açık yanlarından biri de, her ulus-inşası pratiğinde mutlak suretle bulunan bir dizi faktörün yalnızca Türkiye örneğinde bulunduğunu ima eden bir retoriği benimsemesidir. Örneğin Brockett'a göre "Kemalizm'i bir çeşit 'iç sömürgeleştirme' olarak nitelemek" mümkündür.⁸ Fransız kolonyalizmiyle özdeşleştirilen 'uygarlaştırma misyonu' üzerinden tek parti dönemindeki Kemalist ulus-inşası faaliyetlerinin elitist karakterine gönderme yapan yazar, Derrida'nın deyimiyle kültürün kendisinin bütünüyle sömürgeci bir mekanizma olduğu gerçeğini ıskalar.⁹ Çok temel bir ulus-inşa edimi olarak iktidar, kendi dar zümresine ait 'yüksek bir kültür' sistemini daha düşük birtakım kültürel sistemlerin (ve aidiyetlerin) önünde konumlandırmak adına 'baskıcı' olarak da adlandırılabilir bir dizi politikalara başvurur. Bu, yalnızca tek parti dönemi Türkiye örneğinde görülen bir örüntü değildir. Ek olarak 'Türk Tarih Tezi' ve 'Güneş Dil Teorisi' gibi milli kültürün yapılandırılmasına yönelik faaliyetleri "ırkçı" olarak nitelendiren Brockett,¹⁰ kutsal bir köken miti ve saf bir dil temelinde örgütlenmeyen herhangi bir milli kimliğin bulunmadığı gerçeğini göz ardı eder. Her milli kimlik, her şeyden önce uzaktaki görkemli atalarla kurulan tarih-üstü (ya da tarih-ötesi) bir devamlılık zincirine sahip olmalıdır ve mensuplarının konuştuğu dil, 'öteki'nden farklı, saf bir nitelik arz etmelidir. Kimliğe bu özellikleri kazandıran faaliyetler ya da tarih ve dil tezleri, 'ırkçı' olmaktan ziyade uluslararası olarak kabul gören 'bilimsel' kıstaslar uyarınca oluşturulan 'modern' birer kriter niteliğindedir.

Kitabın "Yerel Gazeteler ve Milli Bir Basılı Kültürün Doğuşu" başlıklı üçüncü bölümü, 1945'den sonra ama asıl olarak Demokrat Parti (DP)

⁷ Taha Parla, *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, İstanbul, 1997.

⁸ Brockett, *a.g.e.*, s. 102.

⁹ Jacques Derrida, *Monolingualism of the Other*, çev. Patrick Mensah, California, 1996, s. 39.

¹⁰ Brockett, *a.g.e.*, s. 134.

döneminde, Kemalist milli kimlik tahayyülünün laik karakterine tepki mahiyetinde ortaya çıkan İslamcı-muhafazakâr hareketleri ve bu kapsamdaki neşriyatı incelemeye ayrılmıştır. Brockett, henüz tek partili dönemin başlangıcından itibaren Türkiye’deki muhalefet çizgisinin bu temelden, laiklik ve onun muhafazakâr bir pozisyondan eleştirisi üzerinden oluştuğunu gayet başarılı bir şekilde tespit eder. Terakkiperver Cumhuriyet Halk Fırkası, Serbest Fırka ve Millet Partisi ile filizlenen muhalefet geleneği, DP örneğinde de merkezi söylemini ‘din ve inanç özgürlüğü’ çerçevesinde kurar. Yazarın dikkat çektiği üzere, bu muhalefet geleneğiyle doğrudan ya da dolaylı olarak irtibatlı bulunan yerel basılı kaynaklar, 1945’den sonra CHP iktidarının laik kimlik politikalarını sert bir şekilde eleştiriye tabii tutarlar. Bu, “Müslüman bir milli kimliğin müzakere edilme sürecini hızlandırırken” aynı zamanda Türk siyasetinde alternatif açılımların da temelini oluşturacaktır.¹¹ “Dini Basılı Medya ve Milli Basılı Kültür” başlıklı dördüncü bölümde, tek partili dönemin sonlarıyla DP iktidarı zamanında etkili olan belli başlı muhafazakâr neşriyatın; ‘Hakikat Yolu’, ‘Ehli Sünnet’, ‘Büyük Doğu’ ve ‘Sebilürreşad’ gibi dergilerin incelenmesi, Kemalist Türk ulus tahayyülüne tepki mahiyetinde şekillenen dini bir aidiyet biçiminin temellerini gözler önüne serer. ‘İrtica’ ve ‘dini gericilik’ gibi, bir dönemin resmi ideolojisinin tehdit algısını gösteren kavramların dolaşıma girdiği 1950’li yıllar, aynı zamanda DP iktidarının dini hassasiyete sahip kesimleri kazanmak adına muhafazakâr bir retorik benimsediği ve İslamcı çevrelerle yakın irtibatla olduğu bir dönemdir.

Kitabın “Rus Komünistlerine Karşı Müslüman Türkler” başlığını taşıyan beşinci bölümünde Brockett, Soğuk Savaş döneminde Türk ulus-devlet kimliğinin ne şekilde yorumlandığını ve ne tarz değişiklikler geçirdiğini ortaya koymayı hedefler. Her şeyden önce toprak talepleriyle birlikte somutlaşan Sovyet tehdidi karşısında Türkiye, kendisini ‘özgür’ ve ‘demokrat’ Batılı dünyanın bir parçası addetmek zorundadır. 1945-1954 yılları arasında, Türkiye’de basılı medyanın milli kimliği nasıl okuduğu sorusu, tam olarak bu değişim üzerinden anlam kazanır. “Halkın milleti benimsemesi” çabalarıyla geçen 1940’ların ikinci yarısının ardından iktidara gelen DP, başta Kore Savaşı olmak üzere pek çok açılımla Türkiye’yi ‘uygar Batı’nın bir parçası haline getirmeye

¹¹ A.g.e., s. 192.

çalışır.¹² Komünizm karşıtlığının 1950'lerde kristalleşen muhafazakâr milliyetçiliğin ya da Türk-İslam sentezinin bir parçası haline gelerek aynı zamanda Soğuk Savaş konjonktüründeki NATO ve Batı tarafının bir unsuru haline gelmesi, tam olarak bu yıllarda belirginleşen karakteristik bir niteliktir. Brockett'in de vurguladığı üzere Türk ulus-devlet kimliğinin, zamanın şartlarına da uygun bir biçimde teolojik bir zeminde yorumlanması, aynı zamanda Batılı ve dolayısıyla 'çağdaş' bir kimlik tahayyülünün olgunlaşması anlamına gelir.¹³ DP yönetimi ve bilhassa Menderes, iktidarının sonuna kadar bu verimli sentezi kullanır.

Tarih tezlerinde belirli sembollerin, tarihi figürlerin ya da olayların siyasi pozisyon yaratıcı, 'kurucu' bir işlevleri vardır. Örneğin II. Abdülhamid meselesi, uzun bir süre Türk siyasetinde turnusol benzeri böyle bir konumda bulunmuştur. Tek parti döneminin sonunda bizatihi Atatürk'ün kendisi de benzer bir sembolik öneme sahip olmuştur.¹⁴ "Mustafa Kemal Atatürk ve Fatih Sultan Mehmed" başlıklı altıncı bölümde yazar, DP iktidarı döneminde Osmanlı'ya bakışın yumuşamasıyla beraber tarihsel anlatıda öne çıkartılan kimi figürlerin dini basında ele alınışlarını inceler. Özellikle Necip Fazıl ve 'Büyük Doğu' ekolünün sözcüsü olduğu II. Abdülhamid'in uhrevileştirilmesi faaliyeti ya da Fatih Sultan Mehmed'in 'Müslüman' bir cihan imparatoru olarak öne çıkartılması uğraşları değerlendirilir. Esasında geçmişin yeni bir tarzda yorumlanması pratiği, yazarın da belirttiği üzere "Türklerin İslamiyet'e katkılarından" ziyade "İslamiyet'in Türklere katkıları"nın gündeme getirir ve milli kimliğin giderek daha dini bir ton kazanmasına yol açar.¹⁵ "Mürteciler mi, Müslüman Türkler mi?" başlıklı yedinci ve son bölüm, bu tartışma ekseninde şekillenir ve meseleye Atatürk'ün tarihsel kişiliğinin nasıl yorumlanacağına da dâhil olmasıyla farklı tarih anlatılarının milli kimlik kompozisyonunda hangi ağırlıkta bulunacağı konusu tartışmaya açılır.

Brockett, Kemalist ulus-inşası karşısında halk nezdindeki asıl kimlik tahayyülünün izini sürerken toplumda hâkim aidiyet algılamasının temeline ezici bir çoğunlukla Müslüman karakterini koyar. Hatta –

¹² A.g.e., s. 240.

¹³ A.g.e., s. 279.

¹⁴ A.g.e., s. 309.

¹⁵ A.g.e., s. 324.

kısmen doğru olmakla birlikte, Türk siyasetindeki muhalefet geleneğinin çekirdeğinde de bu kimlik tahayyülünün bulunduğunu, Türk devriminin seküler karakterinin ve ulus-devlet kimliğinin laik niteliğinin Kemalist düşüncenin karşısındaki asıl merkez olduğunu ileri sürer. Bununla birlikte Brockett, Türk milli kimliğinin yorumlanması meselesinde asli faktörlerden birinin üzerinde gereği kadar durmaz. En az Cumhuriyet kadar eski bir düşünce hattı üzerinde yer alan ve dolayısıyla salt Kemalist ulus-inşa faaliyetlerine tepki mahiyetinde geliştiği ileri sürülemeyecek Türkçü hareket; milli kimliği ne resmi ideolojinin dayattığı tonda ne de muhafazakâr-İslamcı çevrelerin (Brockett'a göre aynı zamanda halkın büyük bir kısmının) karşı çıktığı reaktif bir retorikle ele almaz. Brockett, "Türkçüler kendi eylemlerini milliyetçilik dili altında gizlemeleri halinde fikirlerinin toplumda kabul göreceğini ummuşlardı" derken Türkçülüğün Türk-İslam sentezine evrilen bir fraksiyonuna gönderme yapar fakat bu ancak 1960'ların sonunda, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'nin Milliyetçi Hareket Partisi'ne dönüşmesiyle mümkün olur.¹⁶ 1960 öncesinde Türkçülük içerisinde böyle bir eğilim - en azından baskın bir şekilde, yoktur. Tersine, Brockett'ın asıl olarak konu edindiği tek parti dönemi ve 1945-1954 yılları arasındaki süreçte Türkçüler, muhafazakâr kimlik tahayyülüne sert bir şekilde karşı çıkarak kendilerini, en az Kemalist iktidar kadar seküler bir pozisyonda konumlandırmışlardır. Öte yandan Brockett'ın kısaca vurguladığı gibi Türkçü çevreler içerisinde, örneğin Nihal Atsız'da tespit edilebilecek bir resmi rejim karşıtlığı da mevcuttur ki son kertede Türkçülük, çalışma içerisinde yeterince üzerinde durulmayan ve bu haliyle de kitabın ana önermesine bağlı başına karşı çıkan bir mesele olarak belirir.¹⁷

Son tahlilde Brockett'ın kitabı; Batı'da şekillenen modern Türk tarihçiliği içerisindeki Feroz Ahmad, Eric Jan Zürcher ve Bernard Lewis çizgisinin bir devamı niteliğinde ele alındığında, literatür açısından oldukça önemli bir çalışmadır. Brockett'ın çalışmasının özgünlüğü, bu çizgi içerisindeki kitapların pek fazla anıştırmadan geçtiği Atatürk'ün kişisel karakterinin ve vefatının ardından da onun tarihsel kişiliğinin bir sembol olarak resmi iktidar tarafından kullanımının eleştirel bir okumaya tabii tutulmasıdır. Ek olarak bunu yaparken milletin ve

¹⁶ A.g.e., s. 266.

¹⁷ A.g.e., s. 295.

milliyetçiliğin son derece modern fenomenler olduklarının kabulü ve meseleye inşacı bir perspektiften yaklaşılması da çalışmanın önemini arttırmaktadır. Öte yandan çalışmanın “1945’den önce Türk milli kimliği yoktur” gibi iddialı bir önerme etrafında şekillenmesi, yukarıda da bahsedildiği üzere hem teorik hem de pratik açıdan yanlışılanabilecek bir ‘zayıf karın’ olarak karşımıza çıkar. “Halk nezdinde milli kimlik” gibi sorunlu bir kavramsallaştırmaya dayansa da yerel basılı medyanın ulus-inşası sürecine bakışının ortaya koyulması, literatür açısından son derece önemlidir. Türk siyasetinde muhalefet geleneğinin temelinde Kemalist kimlik tahayyülünün laik karakterinin bulunduğu ve bu algılamaya yönelik muhafazakâr eleştiri hattının en az Cumhuriyetin kendisi kadar eski olduğu fikri de Brockett’ın haklı olduğu bir diğer konudur. Tüm bu faktörler göz önünde bulundurulduğunda Brockett’ın kitabı; teorik çerçevesinin ihtiva ettiği sorunlu kısımlar ve eleştiriye açık bazı varsayımlara rağmen, Türk ulus-devletinin ve ona ait milli kimliğin inşası sürecine ışık tutan orijinal bir çalışma olarak değerlendirilmelidir.

Kaynakça

Brockett, Gavin, *Ne Mutlu Türk'üm Diyene: Türk-Müslüman Kimliğinin Müzakeresi*, çev. Balkılıç, Özgür, İstanbul 2022.

Derrida, Jacques, *Monolingualism of the Other*, çev. Mensah, Patrick, California 1996.

Parla, Taha, *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, İstanbul, 1997.